

ТҮЛҒАНЫ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ КОРРЕКЦИЯЛАУ ПРОЦЕСІНДЕГІ СУБЪЕКТИВТІ ЖӘНЕ ОБЪЕКТИВТІ БАҒАЛАУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Нәкуова Ә. Т., педагогика ғылымдарының магистрі, pp-11_16@mail.ru
Қайратова И., студент, kairatovainabat@gmail.com

Қызылорда ашық университеті, Қызылорда қ., Қазақстан Республикасы

Аңдатпа. Бұл мақалада тұлғаны педагогикалық-психологиялық коррекциялау процесіндегі субъективті және объективті бағалаудың ерекшеліктері қарастырылады. Коррекциялық жұмыстың нәтижелілігін анықтауда тұлғаның ішкі психологиялық өзгерістері мен сыртқы мінез-құлықтық көріністерін кешенді бағалаудың маңыздылығы ашылады. Субъективті бағалау арқылы адамның өз эмоционалдық жағдайын, өзін-өзі бағалауын, ішкі сезімдері мен коррекциялық жұмыс нәтижесін қалай қабылдайтыны анықталса, объективті бағалау барысында маманның бақылауы, диагностикалық әдістер нәтижесі, мінез-құлық динамикасы және әлеуметтік белсенділіктегі өзгерістер ескеріледі. Мақалада бағалаудың жеке ерекшелікті ескеру, динамикалық, кешенділік, объективтілік және этикалық қағидаларына мән беріледі. Сонымен қатар субъективті және объективті бағалау нәтижелерінің бір-біріне сәйкес келмеу себептері талданып, мұндай айырмашылықты тұлғаның психологиялық жағдайын тереңірек түсінуге мүмкіндік беретін маңызды ақпарат ретінде қарастыру қажеттігі көрсетіледі.

Түйінді сөздер: педагогикалық-психологиялық коррекция, тұлға, субъективті бағалау, объективті бағалау, психодиагностика, коррекциялық жұмыс, бағалау динамикасы, өзін-өзі бағалау, мінез-құлық

Аннотация. В статье рассматриваются особенности субъективной и объективной оценки в процессе педагогико-психологической коррекции личности. Раскрывается значение комплексной оценки внутренних психологических изменений и внешних поведенческих проявлений личности при определении эффективности коррекционной работы. Субъективная оценка позволяет выявить восприятие человеком собственного эмоционального состояния, уровня самооценки, внутренних переживаний и происходящих изменений, тогда как объективная оценка основывается на наблюдении специалиста, результатах диагностических методик, изменениях поведения и социальной активности. Особое внимание уделяется принципам учета индивидуальных особенностей, динамичности, комплексности, объективности и этичности психологической оценки. В статье также рассматриваются причины возможного несоответствия субъективных и объективных результатов. Подчеркивается, что такое несоответствие не следует рассматривать исключительно как недостоверность самооценки личности, поскольку оно может отражать особенности внутреннего психологического состояния и динамику происходящих изменений.

Ключевые слова: педагогическая-психологическая коррекция, личность, субъективное мнение, объективное мнение, психодиагностика, коррекционная работа, динамика оценки, самооценка, характер.

Кіріспе. Қазіргі білім беру жүйесінде тұлғаның тек білім алуына ғана емес, оның психологиялық және әлеуметтік тұрғыдан қалыптасуына да үлкен мән беріледі. Әр адамның өзіндік мінезі, ойлауы, эмоциясы, қоршаған ортамен қарым-қатынасы және өмірлік тәжірибесі бар. Осы ерекшеліктердің барлығы оның тұлға ретінде қалыптасуына әсер етеді. Кей жағдайда адамның бойында өзіне деген сенімсіздік, мазасыздық, тұйықтық, агрессивтілік, қарым-қатынас жасау қиындығы немесе өз эмоциясын басқара алмау сияқты мәселелер кездесуі мүмкін. Мұндай жағдайларда педагогикалық-психологиялық коррекция жүргізудің қажеттілігі туындайды. Коррекция дегеніміз – тұлға бойындағы белгілі бір психологиялық немесе мінез-құлықтық ерекшеліктерді өзгертуге, дамытуға және оңтайландыруға бағытталған мақсатты процесс. Бірақ коррекциялық жұмысты жүргізу ғана жеткіліксіз. Оның қаншалықты нәтиже бергенін анықтау да маңызды. Себебі маман белгілі бір әдісті қолданғаннан кейін тұлғада нақты өзгеріс болды ма, жоқ па деген сұраққа жауап беруі қажет. Менің ойымша, коррекциялық жұмыстың нәтижесін бағалауда ең күрделі

мәселенің бірі – адамның ішкі өзгерісі мен сыртқы мінез-құлқының әрдайым бірдей болмауы. Мысалы, адам өзін бұрынғыдан жақсы сезінуі мүмкін, бірақ оның мінез-құлқындағы өзгеріс бірден байқалмауы ықтимал. Керісінше, адам сырттай сабырлы болып көрінгенімен, ішкі жағынан мазасыздықты әлі де сезінуі мүмкін. Сондықтан тұлғаны бағалауда тек бір ғана көрсеткішке сүйену дұрыс емес. Осы тұрғыдан алғанда, субъективті және объективті бағалау түрлерінің екеуі де педагогикалық-психологиялық коррекция процесінде маңызды орын алады.

Педагогикалық-психологиялық коррекцияны тұлғаны «өзгерту» деп қана түсінуге болмайды. Оның негізгі мақсаты – адамның бойындағы қиындықтарды анықтап, оның өз мүмкіндіктерін тиімді пайдалануына жағдай жасау. Коррекциялық жұмыс барысында маман тұлғаның жеке ерекшеліктерін ескеріп, оған дайын шешім ұсынудан гөрі, өз мәселесін түсінуге және оны шешудің тиімді жолдарын табуға көмектеседі. Коррекция процесі әдетте бірнеше кезеңнен тұрады. Алдымен тұлғаның ерекшеліктері диагностикаланады. Кейін алынған мәліметтер негізінде мақсат қойылып, сәйкес коррекциялық әдістер таңдалады. Одан кейін түзету-дамыту жұмыстары жүргізіліп, соңында оның нәтижесі қайта бағаланады. Осы кезеңдердің әрқайсысында бағалаудың маңызы бар. Бастапқы диагностика тұлғаның қандай мәселесі бар екенін анықтауға мүмкіндік берсе, қорытынды бағалау жүргізілген жұмыстың тиімділігін анықтайды. Сондықтан бағалау коррекцияның соңында ғана емес, оның бүкіл процесінде жүзеге асуы керек. Осы тұста тағы бір атап өту керек дүние бар, ол субъективті және объективті бағалау түрі. Субъективті бағалау дегеніміз – адамның өзінің психологиялық жағдайын, сезімін, ойларын, мінез-құлқын және өзгерістерін өзі бағалауы. Бұл бағалау түрінде тұлғаның ішкі әлеміне ерекше көңіл бөлінеді. Мысалы, адам коррекциялық жұмысқа дейін өзін адамдар арасында еркін сезінбеуі мүмкін. Бірақ бірнеше сабақтан кейін ол «қазір өз ойымды ашық айтуға бұрынғыдан жеңіл болды» деп бағалауы мүмкін. Мұндай өзгерісті сырттан бақылаушы адам бірден байқамауы ықтимал. Сондықтан адамның өз пікірін ескеру өте маңызды. Субъективті бағалаудың басты артықшылығы – адамның ішкі жағдайын тікелей білуге мүмкіндік беруі. Психолог адамның нақты қандай сезімде екенін сырттай толық анықтай алмайды. Адамның өзі ғана өзінің қорқынышын, сенімсіздігін, ішкі қобалжуын немесе керісінше, өзіне деген сенімінің артқанын нақты сезіне алады. Субъективті бағалау сауалнама, әңгімелесу, өзін-өзі бағалау әдістері, рефлексия, күнделік жүргізу және ауызша кері байланыс арқылы жүзеге асуы мүмкін. Мысалы, коррекциялық жұмыстың басында тұлғаға «Мен өз пікірімді басқалардың алдында еркін айта аламын» деген сияқты пікірлер ұсынылып, оны белгілі бір шкала бойынша бағалау тапсырылады. Жұмыс аяқталғаннан кейін сол бағалау қайта жүргізіледі. Нәтижелердегі өзгеріс адамның өзін қалай сезінетінін анықтауға көмектеседі. Дегенмен субъективті бағалаудың әлсіз тұстары да бар. Адам кейде өзінің жағдайын нақты бағалай алмауы мүмкін. Кейбір адамдар өз жетістігін асыра бағаласа, енді бірі керісінше, өзін төмен бағалауы мүмкін. Сонымен қатар әлеуметтік тұрғыдан жағымды жауап беруге тырысу да кездеседі. Яғни адам психологтың көңілінен шығу үшін өзін шын мәніндегіден жақсырақ көрсетуі ықтимал. Сондықтан субъективті бағалауды маңызды ақпарат көзі ретінде қабылдаған дұрыс, бірақ оны жалғыз өлшем ретінде қолдану объективті нәтиженің нақтылығын төмендетуі мүмкін. Ал объективті бағалау тұрғысынан тұлғадағы өзгерістерді сыртқы, нақты және салыстырмалы көрсеткіштер арқылы анықтауға болады. Мұнда маманның бақылауы, диагностикалық әдістердің нәтижелері, мінез-құлықтағы өзгерістер және белгілі бір тапсырмаларды орындау нәтижелері есепке алынады. Мысалы, коррекциялық жұмысқа дейін бала топ ішінде сөйлесуге қиналып, тапсырмаларды орындауға қатыспауы мүмкін. Ал коррекциядан кейін ол пікірін еркін білдіріп, топтық жұмысқа белсенді араласа бастаса, бұл мінез-құлықтағы нақты өзгеріс ретінде қарастырылады. Объективті бағалауда бір ғана бақылауға емес, бірнеше кезеңдегі нәтижелерді салыстыруға мән беріледі. Яғни «қазір қандай?» деген сұрақпен қатар «бұрын қандай еді?» деген сұрақ та қойылады. Объективті бағалауға психологиялық тест нәтижелері, бақылау карталары, педагогтың немесе психологтың жазбалары, мінез-құлық көрсеткіштері, оқу және әлеуметтік белсенділіктегі

өзгерістер жатады. Мұндай бағалаудың маңызды ерекшелігі – оның салыстырмалылығында. Мысалы, адамның мазасыздық деңгейі коррекцияға дейін жоғары болып, бірнеше аптадан кейін төмендесе, бұл коррекциялық жұмыстың белгілі бір нәтиже бергенін көрсетуі мүмкін. Бірақ мұндай нәтижені де автоматты түрде тек коррекцияның әсері деп қабылдауға болмайды. Себебі адамның жағдайына отбасы, орта, оқу үлгерімі, қарым-қатынас және басқа да факторлар әсер етуі мүмкін. Менің ойымша, субъективті және объективті бағалаудың ең маңызды ерекшелігі – олардың бірін-бірі толықтыруында. Бір ғана әдіске сүйену тұлғаның өзгерісін толық түсінуге мүмкіндік бермейді. Мысалы, психолог бақылау барысында адамның қарым-қатынасқа бұрынғыдан белсендірек араласқанын байқайды. Бұл – объективті өзгеріс. Ал адамның өзі «мен қазір адамдармен сөйлескенде бұрынғыдай қысылмаймын» деп айтса, бұл – субъективті өзгеріс. Екі нәтиже бір-біріне сәйкес келген жағдайда коррекциялық жұмыстың нәтижесі туралы сенімдірек қорытынды жасауға болады. Бірақ кей жағдайда бұл екі бағалау бір-біріне сәйкес келмеуі де мүмкін. Мысалы, адам өзін өте жақсы сезінетінін айтқанымен, бақылау кезінде оның мазасыз қимылдары немесе қарым-қатынастан қашуы байқалуы мүмкін. Мұндай жағдайда маман бірден «адам шындықты айтып тұрған жоқ» деп қорытынды жасамауы керек. Керісінше, бұл айырмашылықтың себебін зерттеу қажет. Мүмкін адам өзінің ішкі өзгерісін сезінгенімен, оны сыртқы мінез-құлқында көрсетуге әлі дайын емес шығар. Немесе адам сырттай өзіне сенімді болып көрінгенімен, ішкі қорқынышын жасырып жүруі мүмкін. Сондықтан екі бағалау арасындағы айырмашылықтың өзі маман үшін маңызды ақпарат болып табылады. Тұлғаны психодиагностикалық бағалау кезінде ескерілетін мынандай негізгі қағидалар бар. Біріншіден, жеке ерекшелікті ескеру қағидасы. Әр адамның даму қарқыны әртүрлі. Бір адамда өзгеріс бірнеше коррекциялық сабақтан кейін байқалса, екіншіден адамға ұзақ уақыт қажет болуы мүмкін. Сондықтан барлық тұлғаны бір өлшеммен бағалау дұрыс емес. Ал екіншіден, динамикалық бағалау қағидасы. Тұлғаның жағдайын бір сәттік көрсеткішпен емес, уақыт аралығындағы өзгерісімен бағалау қажет. Бастапқы, аралық және қорытынды нәтижелерді салыстыру маңызды. Үшінші ол, кешенділік. Бағалау кезінде эмоционалдық жағдай, мінез-құлық, қарым-қатынас, өзін-өзі бағалау және әлеуметтік бейімделу сияқты бірнеше бағыт қарастырылғаны дұрыс. Төртінші қағида объективтілік. Маман өзінің жеке көзқарасын бағалау нәтижесіне араластырмауға тырысуы керек. Тұлға туралы алдын ала қалыптасқан пікір нәтижеге әсер етпеуі қажет. Тағы бір қағида түрі этикалық. Психологиялық бағалау адамның жеке басын сынау немесе кемсіту үшін қолданылмауы керек. Диагностика нәтижесі тұлғаны «жақсы» немесе «жаман» деп бөлуге емес, оған көмектесудің тиімді жолын анықтауға бағытталуы қажет. Тұлғаның өзгерісін бағалау оңай процесс емес. Себебі адамның психологиялық жағдайына бір уақытта бірнеше фактор әсер етеді. Мысалы, студенттің оқу үлгерімінің төмендеуі тек оның мотивациясының аздығынан емес, отбасындағы жағдайдан, шаршаудан немесе қоршаған ортамен қарым-қатынастан болуы мүмкін. Сонымен бірге психологиялық өзгерістер бірден көрінбейді. Кейбір өзгерістер адамның ішінде жүріп, кейін ғана мінез-құлқынан байқалады. Осы себепті коррекция нәтижесін тым ерте бағалау қате қорытындыға әкелуі мүмкін. Тағы бір мәселе – диагностикалық құралдардың нәтижесін абсолютті шындық ретінде қабылдау. Кез келген тест адамның белгілі бір уақыттағы жағдайын ғана көрсетуі мүмкін. Сондықтан тест нәтижесін тұлғаның бүкіл болмысын сипаттайтын көрсеткіш ретінде қарастыруға болмайды. Маман үшін ең маңыздысы – алынған мәліметтердің барлығын өзара салыстырып, тұлғаның жалпы даму динамикасын түсіну. Педагогикалық-психологиялық коррекцияда тиімді бағалау үшін бірнеше әдісті қатар қолданған дұрыс. Мысалы, бастапқы кезеңде сауалнама немесе психологиялық диагностика жүргізіледі. Онымен қатар маман тұлғаны бақылайды және әңгімелесу арқылы оның өзіндік пікірін анықтайды, және коррекциялық жұмыс барысында қысқа рефлексия жүргізу де пайдалы. Тұлға әр кездесуден кейін «бүгін мен не түсіндім?», «маған не қиын болды?», «өзімде қандай өзгеріс байқадым?» деген сұрақтарға жауап бере алады. Бұл субъективті өзгерістерді бақылауға мүмкіндік береді. Ал объективті өзгерісті бақылау үшін маман арнайы бақылау көрсеткіштерін белгілей алады. Мысалы, қарым-қатынасқа қатысу белсенділігі,

тапсырманы орындауы, эмоциясын басқаруы, топпен жұмыс жасауы сияқты көрсеткіштер белгіленеді. Жұмыс аяқталған кезде бастапқы және қорытынды нәтижелер салыстырылады. Ең тиімді тәсіл – субъективті және объективті мәліметтердің сәйкестігін қарастыру.

Қорытынды. Қорыта айтқанда, тұлғаны педагогикалық-психологиялық коррекциялау процесінде бағалау – коррекциялық жұмыстың нәтижесін анықтайтын маңызды кезең. Тұлғадағы өзгерісті тек сыртқы мінез-құлық арқылы немесе адамның өзінің пікірі арқылы бағалау жеткіліксіз. Субъективті бағалау адамның ішкі сезімін, өзіндік қабылдауын, эмоционалдық жағдайын және өзіне деген көзқарасын түсінуге мүмкіндік береді. Ал объективті бағалау оның мінез-құлқындағы, қарым-қатынасындағы және нақты әрекеттеріндегі өзгерістерді анықтайды. Менің түсінігім бойынша, бұл екі бағалау түрін «қайсысы дұрыс?» деп салыстырудың қажеті жоқ. Керісінше, екеуін қатар қолдану тұлғаны тереңірек түсінуге мүмкіндік береді. Себебі адамды сыртынан бақылау оның ішкі жан дүниесін толық ашпайды, ал адамның өзіндік пікірі оның нақты мінез-құлқындағы барлық өзгерісті көрсете бермейді. Сондықтан педагог-психолог үшін басты міндет – алынған мәліметтерді механикалық түрде тіркеу емес, олардың арасындағы байланысты түсіну. Тұлғаның өзгерісін бағалау кезінде оның жеке ерекшелігі, даму қарқыны, әлеуметтік ортасы және психологиялық жағдайы ескерілуі тиіс. Коррекцияның шынайы нәтижесі тек адамның белгілі бір көрсеткішінің өзгеруімен өлшенбейді. Оның өз мүмкіндігін түсінуі, өзін қабылдауы, қиындықтарды жеңе білуі, қоршаған ортамен дұрыс қарым-қатынас орнатуы және тұлғалық тұрғыдан алға жылжуы – коррекциялық жұмыстың маңызды нәтижелері. Осы тұрғыдан алғанда, субъективті және объективті бағалау – бір-біріне қарсы қойылатын екі бөлек ұғым емес, тұлғаның өзгерісін әр қырынан көрсететін өзара байланысты екі құрал. Оларды дұрыс үйлестіре білу педагог-психолог жұмысының сапасын арттырып, коррекциялық процестің нәтижесін нақтырақ бағалауға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Жарықбаев, Қ.Б., Қалиев, С.Қ. Қазақ тәлім-тәрбиесі. – Алматы: Санат, 1995. – 352 б.
2. Жарықбаев, Қ.Б. Психология. – Алматы: Білім, 1993. – 272 б.
3. Алдамұратов, Ә. Жалпы психология. – Алматы: Білім, 1996. – 224 б.
4. Құдиярова, А.Қ. Психологиялық-педагогикалық диагностика. – Алматы: Қазақ университеті, 2015. – 180 б.
5. Тәжібаева, С.Ж. Әлеуметтік-педагогикалық және психологиялық диагностика. – Алматы: Қазақ университеті, 2014. – 260 б.
6. Қалиев, С.Қ., Жарықбаев, Қ.Б. Қазақтың тәлімдік ой-пікір антологиясы. – Алматы: Рауан, 1994. – 320 б.
7. Әбдіғалбарова, Ұ.М. Педагогика және психология негіздері. – Алматы: Қазақ университеті, 2018. – 280 б.
8. Мұқанов, М. Жас және педагогикалық психология. – Алматы: Мектеп, 1982. – 247 б.
9. Жарықбаев, Қ.Б., Қалиев, С.Қ. Қазақ тәлім-тәрбиесі. – Алматы: Санат, 1995. – 352 б.
10. Жарықбаев, Қ.Б. Психология. – Алматы: Білім, 1993. – 272 б.
11. Алдамұратов, Ә. Жалпы психология. – Алматы: Білім, 1996. – 224 б.
12. Құдиярова, А.Қ. Психологиялық-педагогикалық диагностика. – Алматы: Қазақ университеті, 2015. – 180 б.
13. Тәжібаева, С.Ж. Әлеуметтік-педагогикалық және психологиялық диагностика. – Алматы: Қазақ университеті, 2014. – 260 б.
14. Қалиев, С.Қ., Жарықбаев, Қ.Б. Қазақтың тәлімдік ой-пікір антологиясы. – Алматы: Рауан, 1994. – 320 б.
15. Әбдіғалбарова, Ұ.М. Педагогика және психология негіздері. – Алматы: Қазақ университеті, 2018. – 280 б.
16. Мұқанов, М. Жас және педагогикалық психология. – Алматы: Мектеп, 1982. – 247 б.